

**FUQARO AVIATSIYASINI TARTIBGA SOLISHNING HUQUQIY
ASOSLARI**

**ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОЙ
АВИАЦИИ**

LEGAL BASIS OF REGULATION OF CIVIL AVIATION

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Abdug'afforov Shavkat Komilovich

shavkatabdugafforov7@gmail.com

Ilmiy rahbar PhD

Imomova.N.A

Annotatsiya. *Maqolada xalqaro huquq sohasida keltirilgan fuqarolarning huquqiy yondashuvlari, ularning huquqiy burj va mas'uliyatlari to'g'risida yoritiladi hamda har bir fuqaroning o'z davlati uchun qanchalik ahamiyatli ekanligi keltirib o'tilinidi. Darhaqiqat har bir fuqaro o'z davlati uchun ahamiyatli va muhim siyosiy huquqqa ega "Fuqaro aviatsiyasi qonuni"ning har bir davlat hududida o'z qonuniga ega va o'z davlati himoyasidaligini ushbu qonun bilan huquqiy himoyalanihini isbotlanadi.*

Annotation. *The article describes the legal approaches of citizens in the field of international law, their legal roles and responsibilities, and how important each citizen is for his country. In fact, every citizen has an important and important political right for his country. It is proved that the "Civil Aviation Law" has its own law in the territory of each country and is protected by this law.*

Аннотация. *В статье описываются правовые подходы граждан в сфере международного права, их юридические роли и обязанности, а также насколько важен каждый гражданин для своей страны. На самом деле каждый гражданин имеет важное и важное политическое право для своей страны. Доказано, что «Закон о гражданской авиации» имеет свой закон на территории каждой страны и защищен этим законом.*

Kalit so'zlar: *Xalqaro huquq, Xalqaro aviatsiya, fuqaro, fuqaro aviatsiyasi, ICAO*

Key words: *International law, International aviation, citizen, civil aviation, ICAO*

Ключевые слова: *международное право, международная авиация, гражданин, гражданская авиация, ИКАО*

Mamlakatimiz birinchi Prezidenti Islom Karimov O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisida "Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini

rivojlantirish konsepsiyasi" yuzasidan qilgan ma'ruzasida shunday degan edi: "Mamlakatimizni demokratik yangilashning bugungi bosqichdagi eng muhim yo'nalishlaridan biri bu - qonun ustuvorligi va qonuniylikni mustahkamlash, shaxs huquqi va manfaatlarini ishonchli himoya qilishga qaratilgan sud-huquq tizimini izchil demokratlashtirish va liberallashtirishdan iboratdir. Bir so'z bilan aytganda, yurtimizda huquqiy davlat asoslarini yanada takomillashtirish va aholining huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish biz uchun hal qiluvchi vazifa bo'lib qolmoqda. XXI asr insoniyat jamiyati hayotining baynalminallashuvidek tarixiy qonuniyatning kuchayish harakati bilan ajralib turadi. Davlat chegaralarining mavjudligi va har xilligiga qaramay, yagona xalqaro jamiyatda mamlakatlarning o'zaro aloqalari o'sib bormoqda. Xalqaro munosabatlar nafaqat davlatlar hayotiga, balki har bir alohida odamga ham katta ta'sir ko'rsatmoqda. Xalqaro munosabatlar tizimi huquqning muayyan sohasi xalqaro huquq bilan tartibga solinadi. U ko'p yoki oz darajada davlatlarning, jismoniy va yuridik shaxslarning turli-tuman aloqalariga ta'sir qiladi. Xalqaro huquqning milliy huquq va davlat ichki hayotiga ham ta'siri kuchaymoqda. Shu bois, xalqaro huquqni bilish nafaqat xalqaro munosabatlar bilan bevosita shug'ullanuvchi mutaxassislar, balki jahon siyosati va iqtisodiyotida, tadbirkorlikda yo'l topish, oddiy fuqarolar va sayyohlar uchun ham ancha ahamiyatli bo'lib bormoqda. Xalqaro huquq normalari asta-sekin milliy huquqiy tizimning bir qismiga aylanib bormoqda, uning asoslarini bilish jismoniy va yuridik shaxslarning o'z huquqlarini mamlakat ichida himoya qilishlari uchun zarurdir. Afsuski, xalqaro huquqiy bilimlar darajasi nihoyatda past. Turli davlatlarning huquqni amalga oshiruvchi organlari milliy huquqiy tizimda xalqaro normalarning yangi vazifasiga tayyor emasligini alohida ta'kidlash lozim. Xalqaro huquqiy sohada tayyorgarlikning past darajadali aksariyat mamlakatlarning yuristlari uchun xosdir. O'zbekistonda ham bu muammo dolzarb bo'lib turibdi. Yuridik oliy o'quv yurtlarida xalqaro huquq kursi asosan umumiy ta'lim sifatida o'qitilar edi. Boshqa yuridik fanlar o'qitilayotganda, muayyan huquq sohasining xalqaro huquq bilan bog'liqligi amalda e'tiborga olinmas edi. Shuning uchun milliy huquqning xalqaro huquq bilan o'zaro aloqasi masalalarini yorituvchi o'quv adabiyotlarini tayyorlash hozir juda muhim hisoblanadi. Shu bilan birga, asosiy e'tiborni amaliyotchi yuristlar uchun katta ahamiyatga ega bo'lgan, masalan, xalqaro iqtisodiy huquq, xalqaro jinoyat huquqi va boshqa xalqaro huquq sohalariga qaratish maqsadga muvofiqdir. Barcha yuristlarni juda murakkab, ko'p sohali tizimga aylangan xalqaro huquq bo'yicha mutaxassisga aylantirish masalasini qo'yish xayoliy bo'lib qolardi. Bugun hatto xalqaro yurist ham xalqaro huquqning hamma sohasi bo'yicha mutaxassis bo'la olmaydi. Shuning uchun bizning vazifamiz shundan iboratki, milliy huquq

sohasi mutaxassislariga muayyan masalalarni hal qilishga imkon beradigan tegishli manbalarni topishda va boshqalarda xalqaro huquq asoslarini bilishlari uchun ko'maklashishdir. Shuningdek, ta'kidlash zarurki, hatto xalqaro huquqning alohida sohasini mufassal bilish ham, nazariy jihatdan asossiz bo'lib, uni to'g'ri tushunishni kafolatlamaydi. Shu bois, ushbu ma'ruzalar kursida muayyan sohada yo'l topish uchun zarur bo'lgan umumiy va maxsus qismlariga alohida e'tibor berilgan. Xalqaro huquqning o'ziga xos tabiatini bilib olgach, uning u yoki bu sohasini qiyinchiliksiz o'zlashtirish, umumiy prinsiplar bilan sohaga oid normalarning o'zaro aloqasini hisobga olish, yangi hodisalarda yo'l topish mumkin. Ko'p yillar davomida "Xalqaro huquq" kursi umumiy ta'lim xususiyatiga ega bo'lib, ichki huquq doirasida band bo'lgan amaliyotchi yuristlar faoliyatiga to'g'ridan to'g'ri bog'liq emas edi. Endilikda xalqaro huquq har qanday ixtisoslikdagi yurist uchun alohida ahamiyatga ega. Shuning uchun xalqaro huquqqa amaliy nuqtai nazardan qarash, uni o'rganish va o'qitish tobora katta ahamiyatga ega bo'lmoqda. Nafaqat xalqaro yurist, balki konstitutsiyaviy, ma'muriy, fuqarolik, jinoiy, oilaviy va boshqa ichki davlat huquqi sohalarida ishlovchilarning ehtiyojini ham hisobga olish zarur. Xalqaro huquqqa faqat kasbiy nuqtai nazardan qarash noto'g'ri bo'lgan bo'lardi. Xalqaro huquq – ko'p asrlik baynalminal aloqaviy tajribani gavdalandiruvchi, insoniyatning umumiy madaniy merosining, umuminsoniy madaniyatning muhim elementidir. U baynalminal ong rivojiga, odamlarni barcha millatlarga hurmat ruhida tarbiyalashga ko'maklashadi. Shu yo'nalishda xalqaro huquqiy madaniyat milliy va etnik ziddiyatlarni bartaraf etishda katta ahamiyat kasb etadi. Xalqaro huquqni o'rganish shu qadar dolzarb bo'lmoqdaki, bunga BMT ham e'tibor bermoqda. Xalqaro huquqni o'rganish va o'qitishni rag'batlantirish, uning ahamiyatini tushunishga ko'maklashish hamda xalqaro huquqiy bilimlar ko'lamini kengaytirish, BMTning xalqaro huquq o'n yilligining (1990–1999) asosiy masalalaridan biridir. Xalqaro huquqiy bilimlarni o'rganish va tarqatish, o'qitishda yordam ko'rsatish bo'yicha BMTning Dasturi qabul qilingan. Ushbu ma'ruzaning yozilishida xalqaro tashkilotlar va aksariyat davlatlar amaliyotidagi dastlabki manbalardan foydalanilgan. Xalqaro huquqiy normalar talqinida muhim bo'lgan BMTning Xalqaro sudi qarorlariga alohida e'tibor berilgan. Albatta, ko'p hollarda O'zbekiston Respublikasining amaliyoti hisobga olingan. Xorijiy mamlakat olimlarining eng yangi asarlaridan foydalanilgan.

"Xalqaro huquq" tushunchasini aniqlash va unga ta'rif berish xalqaro huquq fanining eng muhim vazifalaridan biridir. Agar, davlat va huquq nazariyasi fani davlatlarning milliy huquqiy tizimiga xos bo'lgan hodisalarni o'rgansa, xalqaro huquq fani esa davlatlararo yoki kengroq ma'noda xalqaro munosabatlarga xos

bo'lgan hodisa va jarayonlarning huquqiy xususiyatlarini ko'rib chiqadi. Xalqaro huquq bu – davlatlarning do'stlik va diplomatik munosabatlarini tartibga solib turuvchi prinsip va normalardan tashkil topgan alohida huquqiy tizimdir. Bundan tashqari, xalqaro huquqqa bir necha ta'riflar berilgan, ularning umumiy tushunchasini quyidagicha ifodalash mumkin: Xalqaro huquq – bu tinchlik va hamkorlikni ta'minlash maqsadida davlatlararo munosabatlarni tartibga soluvchi yuridik me'yorlar tizimidir. Xalqaro huquq g'oyat keng va turli tarmoqlarni o'z ichiga oluvchi alohida huquqlar tizimidir. Barcha milliy huquqiy tizimlarga xos bo'lgan huquqning asosiy xususiyatlari xalqaro huquqqa ham xosdir. U davlat idora xarakteriga ega bo'lib, muayyan ijtimoiy munosabatlarni tartibga solib turuvchi yuridik normalar tizimidan iborat. Bu normalarga rioya qilish zarur holatlarda davlat majburiyati orqali ta'minlanadi. Ichki davlat subyektlari jismoniy, yuridik shaxslar va davlat organlaridan iborat. Xalqaro huquq subyektlari esa, asosan ustidan hech qanday hukmronlik bo'lmagan suveren davlatlardan, xalqaro va davlatlararo tashkilotlar, mustaqillik uchun kurash olib borayotgan millatlar va xalqlardan iborat. Xalqaro huquq o'z harakat predmetiga ega. Bu davlatlararo munosabatlar, umuman olganda, xalqaro huquq tizimining barcha subyektlari o'rtasidagi munosabatlar. Xalqaro huquq normalari uning subyektlari tomonidan tuziladigan bitimlar orqali yaratiladi. Ichki davlat huquqi singari xalqaro huquq ham xalqaro normalarga rioya qilishni ta'minlash uchun davlat tomonidan majbur qilish usulining qo'llanishini ko'zda tutadi. Xalqaro huquqiy me'yorlarda milliy davlatlarning o'zaro munosabatlaridagi murakkab jarayonlar o'z aksini topadi. Ularning asosida shakllanayotgan, xalqlarning subyektiv xohish-irodasiga emas, balki ijtimoiy taraqqiyotning obyektiv omillariga mos keladigan huquqiy ong xalqaro huquqda o'z ifodasini topadi. Hozirgi zamon xalqaro huquqi Ikkinchi jahon urushidan keyin Birlashgan Millatlar Tashkilotining Ustavi qabul qilinganidan so'ng yuzaga kelib, rivojlangan. Shu bois, "hozirgi zamon xalqaro huquqi" tushunchasi xalqaro munosabatlarning umum e'tirof etilgan tamoyillari va me'yorlari rivojlanishining yangi bosqichini aks ettirgan holda, xalqaro huquq harakatining xronologik doirasini belgilaydi. "Xalqaro huquq" atamasi xalqaro ommaviy huquqni bildiradi, undan xalqaro xususiy huquqni farqlab olish kerak.

Xalqaro havo huquqi, uning prinsiplari va manbalari Xalqaro havo huquqi fuqaro aviatsiyasi huquqi sifatida paydo bo'lgan va rivojlangan. Asta-sekin havo ummonidan foydalanishning boshqa xil turlari va ularni tartibga soluvchi normalar, avvalo, harbiy maqsadlarda foydalanish hamda havo musaffoligini muhofaza qilishga doir normalar yuzaga kela boshlagan. Xalqaro huquq nazariyasida xalqaro havo huquqi deganda, xalqaro huquq subyektlari o'rtasida havo bo'shlig'idan

foydalanish bilan bog'liq munosabatlarni tartibga soluvchi va uning huquqiy rejimini belgilab beruvchi maxsus prinsiplar, norma va institutlar majmuyini o'zida mujassam etgan, xalqaro huquqning nisbatan yangi tarmog'i tushuniladi. Jahon amaliyotida e'tirof etilishicha, xalqaro havo huquqi fuqaro aviatsiyasining havo bo'shlig'idan foydalanishining aeronavigatsiyasiga daxldor jihatlarini tartibga soladi. U tabiat muhofazasi bilan bog'liq munosabatlar, harbiy aviatsiyadan, quyosh energiyasidan foydalanish atmosfera jarayonlariga, kosmik faoliyatga ta'sir ko'rsatish (ayni havo bo'shlig'idan foydalanishga daxldor qismida) holatlar uchun tatbig' etilmaydi. Xalqaro havo huquqi ikkita asosiy prinsipga, ya'ni umumiy xalqaro huquqning asosiy prinsiplari va maxsus prinsiplarga bo'linadi. Xalqaro havo huquqining maxsus prinsiplariga quyidagilar kiradi:

- 1) davlatning o'z hududi doirasidagi havo bo'shlig'iga nisbatan suvereniteti prinsipi;
- 2) davlat hududiga kirmaydigan havo bo'shlig'idagi parvozlarning erkinligi prinsipi;
- 3) fuqaro aviatsiyasi xavfsizligi prinsipi.

Xalqaro havo huquqining asosiy manbalari: 1944-yildagi Xalqaro fuqaro aviatsiyasi to'g'risidagi Chikago konvensiyasi. Fuqaro aviatsiyasi xavfsizligiga oid qator bitimlar. Xalqaro fuqaro aviatsiyasi tashkiloti (IKAO) ning aktlari. Mazkur tashkilotga dunyoning deyarli barcha davlatlari a'zo hisoblanadi. IKAO ko'plab hujjatlar - standartlar, "xalqaro aviatsiya reglamentlari" degan umumiy nom bilan ataluvchi amaliy tavsiyanomalar va protsedura aktlarini tayyorlaydi. Ulardan ayrimlari, masalan, xalqaro bo'g'ozlar orqali parvozlarning to'g'risidagi nizom barcha davlat havo kemalari uchun majburiy ahamiyatga ega. Amaliyot davlatlar IKAOning boshqa tavsiyalarini ham hisobga olishga shayligini ko'rsatmoqda Mamlakatimizda ichki havo huquqining asosiy hujjati O'zbekiston Respublikasining Havo kodeksidir. "O'zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi to'g'risida"gi qonuni va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarda ham bu borada ko'plab muhim qoidalar mavjud. O'zbekiston Respublikasi milliy huquqining fuqarolik, jinoyat, mehnat, bojxona va boshqa tarmog'larida ham havo huquqiga bevosita daxldor bo'lgan ayrim normalar uchraydi. Xalqaro havo bo'shlig'ida parvozlarni tartibga solish Xalqaro havo bo'shlig'ida parvozlarning erkinligi prinsipiga muvofiq, havo kemalari kemani ro'yxatga olgan davlat yurisdiksiyasiga bo'ysunadi. Qayd etish tartibi shu davlatning ichki huquqlarida belgilangan bo'ladi, kema qaysi davlatga mansubligi esa uning korpusida ifoda etiladi. Kema qaysi davlatga mansubligi bilan davlat, jamoat tashkilotlari va xususiy shaxslarning mulki hisoblanishi mumkin bo'lgan kemaning mulk sifatidagi fuqaroviy-huquqiy jihatlarini, unga egalik qilish va

undan foydalanish masalalari o'rtasidagi farqni aniq ajratib olish kerak. Xalqaro-huquqiy majburiyat masalalarini hal etishda havo kemalarini quyidagicha farqlash maqsadga muvofiqdir: birinchidan: davlat (harbiy, bojxona, politsiya kemalari; maxsus kemalar, masalan, davlat rahbarining samolyoti) kemalari. Bu kemalar tegishli immunitetga ega bo'lib, ularning harakati uchun bevosita davlat javobgar hisoblanadi; ikkinchidan: milliy-huquqiy tartibga solishning obyekti bo'lgan nodavlat kemalar. Ularning harakati uchun kema egasi javob beradi. Davlatlar o'zlarida ro'yxatga olingan havo kemalarining parvoz xavfsizligi talablariga javob berishi va xalqaro normalarga amal qilishini nazorat qiladi. Xalqaro havo bo'shlig'ida Chikago konvensiyasining muvofiq ravishda shakllanadigan parvoz qoidalari tizimi amal qiladi. Ushbu qoidalar davlatlarga qarashli bo'lmagan barcha havo kemalari uchun majburiydir. Davlatlarga qarashli havo kemalari uchun, IKAOning parvoz qoidalari rasmiy jihatdan majburiy hisoblanmasada, ana shu qoidalarga amal qilish odatiy-huquqiy amaliyotga aylangan. Davlatlar hududi ustidan o'tadigan xalqaro parvozlar Havo bo'shlig'i davlat hududining bir qismi hisoblanadi. Havo kodeksiga muvofiq, O'zbekiston o'z ustidagi havo bo'shlig'ining to'liq va alohida suverenitetiga ega. Davlatga tegishli havo bo'shlig'idan faqat uning roziligi asosidagina foydalanishga ijozat etiladi. Qoidaga ko'ra, davlatlar havo yo'llari to'g'risida ikki tomonlama bitimlar tuzadilar. Odatda, bu bitimlarda uzoq muddatga mo'ljallangan muntazam qatnovlarga ruxsat etilishi ko'zda tutilgan bo'ladi. Nomuntazam parvozlar uchun esa har bir holatda alohida ruxsat so'raladi. Davlatga tegishli havo bo'shlig'idagi parvoz qoidalari shu davlatning ichki qonunchiligi bilan belgilanadi. "O'zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi to'g'risida"gi qonunning 10-moddasiga muvofiq, "O'zbekistonning xalqaro shartnomalarida yoki hukumat qarorlarida belgilangan joylardagina chegarani kesib o'tishga ijozat etiladi". Shuningdek, bu hujjatlarda chegaraga o'tishga ruxsat etilgan punktacha borish va orqaga qaytish harakatlanish tartibi ham belgilab qo'yiladi. Bunda o'tishga ruxsat etilgan punkt aeroport bo'lib, u xalqaro parvozlar uchun ochiqdir. O'zbekiston havo bo'shlig'ida, shu jumladan tranzit bo'yicha uchayotgan havo kemalarining noxalqaro aeroportlarga qo'nishi, shuningdek, parvoz man etilgan hududlarga uchib kirishi taqiqlanadi. O'zbekiston havo bo'shlig'iga favqulodda vaziyatlar sababli majburiy ravishda uchib kirish hollari uchun umumiy qoidalardan istisnolar ham ko'zda tutilgan. Chikago konvensiyasiga muvofiq, har bir davlat o'z hududidan chet el havo kemalarida harbiy asbob-aslahalar va harbiy materiallar tashib o'tilishini taqiqlashi mumkin. Chet el havo kemalari belgilangan yo'nalishlar bo'yicha o'tishi shart. Bojxona yoki boshga turdagi nazoratni amalga oshirish maqsadida har qaysi havo kemasidan ko'rsatilgan aeroportga qo'nishini

talab qilishi mumkin Fuqaro aviatsiyasi xavfsizligini ta'minlash ikki yo'l bilan amalga oshiriladi:

Birinchi: aviatsiya texnikasi va yerdagi uskunalarning texnik iihatdan ishonchliligini ta'minlash yo'li bilan aviatsiya texnikasini "xavfsiz va tartibli ravishda" rivojlantirish masalasi IKAO zimmasidagi muhim vazifalardan biridir. Shu bois havo kemalarining parvozga yaroqliligi hamda uchuvchi va texnik xodimlarning ixtisosligi, havo kemalarining ro'yxatga olinishi va bort hujjatlari, aeroportlar xarakteristikasi, parvoz qoidalari va shu kabi boshqa masalalarga taalluqli xalqaro reglamentlar ustida IKAO doirasida doimiy ravishda ish olib borilmoqda.

Ikkinchi: fuqaro aviatsiyasi faoliyatiga noqonuniy ravishda aralashishning oldini olish va bunday hollarga barham berishga qaratilgan chora-tadbirlari qo'llash orqali amalga oshiriladi. Fuqaro aviatsiyasi faoliyatiga noqonuniy ravishda aralashishga qarshi kurashda davlatlar hamkorligiga doir uchta universal konvensiya qabul qilingan:

- 1) 1963-yilgi Havo kemasi bortida sodir etiladigan jinoyatlar va ba'zi boshqa aktlar to'g'risidagi Tokio konvensiyasi;
- 2) 1970-yilgi Havo kemalarini g'ayriqonuniy tarzda egallab olishga qarshi kurash to'g'risidagi Gaaga konvensiyasi;
- 3) 1971-yilgi Fuqaro aviatsiyasi xavfsizligiga qarshi yo'naltirilgan g'ayriqonuniy harakatlar bilan kurashish to'g'risidagi Monreal konvensiyasi, shuningdek, Monreal konvensiyasini to'ldiradigan 1988-yilgi Xalqaro fuqaro aviatsiyasiga xizmat ko'rsatuvchi aeroportlarda g'ayriqonuniy zulm aktlari bilan kurashish to'g'risidagi protokol. Mazkur hujjatlarda parvozdagi havo kemasini g'ayriqonuniy tarzda egallab olish, parvozdagi havo kemasi bortidagi shaxslarga zulm o'tkazish, yerdagi aeronavigatsiya uskunalarini ishdan chiqarish yoki ulardan foydalanishga aralashish, havo kemasi parvozi xavfsizligini xatar ostiga qo'yuvchi yolg'on ma'lumotlarni xabar qilish aktlariga nisbatan universal yurisdiksiya belgilangan. Bunday xatti-harakatlarni sodir etgan shaxslarga nisbatan "topshir yoki jazola" prinsipi qabul qilingan. O'z hududida gumon qilinayotgan jinoyatchini qo'lga olgan har qanday davlat uni sud qilishga yoxud topshirishga majbur. Bu boradagi tegishli qoidalar havo yo'llari to'g'risidagi ikkitomonlama bitimlarga ham kiritiladi.

O'zbekiston Respublikasining Havo kodeksi 1993-yil 7-mayda qabul qilingan. 1997-yil 26-dekabrda o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilgan.

Xulosa: Taraqqiy etgan jamiyatda davlat chegaralari dengiz va quruqlikdan iborat bo'lib qolmay balki havo va kosmik jihatdan chegaralarga ham bog'likligini isbotlab bergan va shu o'rinda har bir davlat o'z fuqarosi hamda o'z ovozi uchun

xalqaro maydonda himoya qilish uchun chora tadbir ko'ra boshlagan. Ushbu harakatning natijasi o'laroq xalqaro maydonda o'z hududi va fuqarolarining daxlsizligini kafolatlamoqchi bo'lgan har qanday davlat Xalqaro huquq tamoyillariga va Xalqaro inson huquqlari to'g'risidagi konvensiyaga qo'shilmog' darkor.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Xalqaro huquq. Darslik. Mas'ul muharrir y.f.n., prof. G .Y uldasheva// Mualliflar jam oasi. -T .: TDYU nashriyoti, 2018. - 450 bet.
2. И.А.Каримов Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: Хавфсизликка тахид, барқарорлик шартлари ва тараққиёти кафолатлари. Тошкент, «Ўзбекистон», 1997 й. 7-бет.
3. Xalqaro huquq. Darslik. Mas'ul muharrir y.f.n., prof. G .Y uldasheva// Mualliflar jam oasi. -T .: TDYU nashriyoti, 2018. - 450 bet.
<https://milliycha.uz/ru/diplomatiya/>
4. Hozirgi zamon xalqaro huquqi nazariyasi asoslari: Yuridik oliy o 'quv yurtlari uchun darslik/ 1.1. Lukashuk, A.X. Saidov; - T .: O 'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2007. 392 b.
www.ziyouz.com kutubxonasi.